

Hemşirelik Öğrencilerinin Psikolojik Sağlamlık, Maneviyat ve Ölmekte Olan Bireye Bakım Vermeye İlişkin Tutumları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi¹

Evaluation of the Relationship Between Psychological Resilience, Spirituality and Attitudes Towards Caregiving for Dying Individuals in Nursing Students

Sercan Mansuroğluⁱ, Hatice Akkayaⁱⁱ

ⁱDr. Öğr. Üyesi, Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Kütahya Meslek Yüksekokulu, Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümü
https://orcid.org/0000-0001-7562-0843

ⁱⁱÖğr. Gör., Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Kütahya Meslek Yüksekokulu, Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümü
https://orcid.org/0000-0003-1363-8452

Öz

Amaç: Bu araştırma, hemşirelik öğrencilerinin psikolojik sağlamlık ve maneviyat düzeyleri ile ölmekte olan hastaya bakım verme tutumları arasındaki ilişkinin belirlenmesi ve bu durumları etkileyen faktörlerin incelemesi amacıyla gerçekleştirildi.

Yöntem: Kesitsel tipte yapılan bu çalışmanın örneklemini 205 (149 kadın-56 erkek) 2., 3. ve 4. sınıfta öğrenim gören klinik deneyimi olan lisans hemşirelik öğrencileri oluşturdu. Veriler, kısa psikolojik sağlamlık ölçeği, maneviyat ölçeği ve ölmekte olan bireye bakım vermeye yönelik tutum ölçeği kullanılarak yüz yüze toplandı. Analizler, tanımlayıcı istatistikler, t testi, ANOVA testi ve pearson korelasyon testi kullanılarak SPSS 25.0 paket programı ile yapıldı.

Bulgular: Yaş ortalamaları 20,56±1,30 olan hemşirelik öğrencilerinin, psikolojik sağlamlık düzeyleri 15,02±4,10 puan, maneviyat düzeyleri 103,48±15,75 puan, ölmekte olan bireye bakım vermeye yönelik tutumları ise 83,54±8,30 puan olarak belirlendi. Öğrencilerin psikolojik sağlamlık düzeyinin cinsiyet ve klinik uygulamada ölüm olgusuyla karşılaşma ve ölmekte olan bireye bakım verme değişkenlerine göre istatistiksel olarak farklılaştığı bulundu (p<0,05). Maneviyat düzeylerinin ise medeni durum değişkenine göre istatistiksel olarak farklılık gösterdiği tespit edildi (p<0,05). Ölmekte olan bireye bakım vermeye yönelik tutum ile öğrencilerin sosyodemografik değişkenleri arasında anlamlı farklılığın olmadığı belirlendi (p>0,05).

Sonuç: Hemşirelik öğrencilerinin psikolojik sağlamlık ve maneviyat düzeylerinin genel olarak orta seviyede olduğu, ölmekte olan bireye bakım verme konusundaki tutumlarının ise orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Erkek öğrencilerin, klinik uygulamada ölüm vakasıyla karşılaşmış olanların ve ölmekte olan bireylere bakım sağlamış öğrencilerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca, bekar öğrencilerin maneviyat düzeylerinin evli katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Hemşirelik öğrencileri, Psikolojik sağlamlık, Maneviyat, Ölüm, Bakım verme

ABSTRACT

Aim: This study was conducted to determine the relationship between psychological resilience and spirituality levels of nursing students and their attitudes towards caregiving for dying patients and to examine the factors affecting these conditions.

Method: The sample of this cross-sectional study consisted of 205 (149 female-56 male) 2nd, 3rd and 4th year undergraduate nursing students with clinical experience. Data were collected face-to-face using the Brief Psychological Resilience Scale, Spirituality Scale, and Attitudes Toward Caring for the Dying Scale. Analyses were performed with SPSS 25.0 package program using descriptive statistics, t test, ANOVA test and Pearson correlation test.

Results: The mean age of the nursing students was 20.56±1.30 years, their psychological resilience level was 15.02±4.10 points, their spirituality level was 103.48±15.75 points, and their attitudes towards caring for the dying were 83.54±8.30 points. It was found that the psychological resilience level of the students differed statistically according to gender and the variables of encountering the case of death in clinical practice and caring for the dying individual (p<0.05). Spirituality levels were found to differ statistically according to marital status variable (p<0.05). It was determined that there was no significant difference between the attitude towards caring for a dying person and the sociodemographic variables of the students (p>0.05).

Conclusion: It was determined that the psychological resilience and spirituality levels of nursing students were generally at a moderate level, and their attitudes towards caring for the dying were moderate. It was found that male students, students who had encountered death cases in clinical practice, and students who had provided care to dying individuals had higher levels of psychological resilience. In addition, single students were found to have higher levels of spirituality than married participants.

Keywords: Nursing students, Psychological resilience, Spirituality, Death, Caregiving

¹Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi 2025;15(3):1092-1102

DOI: 10.31020/mutftd.1608258

e-ISSN: 1309-8004

Geliş Tarihi – Received: 27 Aralık 2024; Kabul Tarihi- Accepted: 04 Temmuz 2025

İletişim- Correspondence Author: Sercan Mansuroğlu <sercanmansuroglu@gmail.com>

Etik Kurul Onayı: Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurul Başkanlığı (Tarih: 25/06/2024, Sayı: 2024/08-23)

Bu derginin içeriği Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License kapsamında lisanslanmıştır.

Giriş

Hemşirelik eğitimi, öğrencilerin bilgi, beceri ve tutum geliştirmelerini hedefleyen çok yönlü bir süreçtir. Ancak bu süreç, yalnızca mesleki eğitimle sınırlı kalmayıp, öğrencilerin duygusal dayanıklılıklarını ve psikososyal destek kaynaklarını da kullanmalarını gerektirir.¹ Psikolojik sağlık, bireylerin stres, travma ve baskı karşısında uyum sağlama ve toparlanma kapasitelerini ifade eder.² Hemşirelik öğrencileri için bu kapasite, klinik ortamlarda karşılaştıkları duygusal ve fiziksel zorluklarla başa çıkmada önemli bir rol oynar. Bu bağlamda, hemşirelik eğitiminin önemli bir parçası olan klinik uygulamalar, öğrencilerin karmaşık insani deneyimlerle karşılaştığı, özellikle yaşamın son evresindeki bireylere bakım verirken hem mesleki hem de ahlaki sorumluluklar edindiği bir alandır ve özellikle, ölmekte olan bireylere bakım verme gibi duygusal açıdan yoğun durumlarla başa çıkabilmek, güçlü bir psikolojik sağlık gerektirir.³ Güncel araştırmalar, psikolojik sağlık düzeyinin hemşirelik öğrencilerinin mesleki doyumunu artırdığı, akademik başarısı üzerinde güçlü bir etki bıraktığı ve yüksek psikolojik sağlık düzeyine sahip olan öğrencilerin, klinik uygulamalarda daha az kaygı yaşayarak ölmekte olan bireylere karşı daha olumlu tutumlar geliştirdiğini göstermiştir.⁴ Ölmekte olan bireylere karşı olumlu tutum sergilemek, hemşirelik bakımında hastanın kararlarına saygı gösterme ve acısını hafifletmeye yönelik girişimlerde bulunma gibi temel etik ilkelerin uygulanabilmesini kolaylaştırmaktadır.⁵

Maneviyat, bireylerin yaşamın anlamı ve amacı hakkında derinlemesine bir anlayış geliştirmesini sağlayan, kişisel ve kültürel değerlerle şekillenen bir boyuttur.⁶ Hemşirelik öğrencileri için maneviyat, meslek hayatlarında karşılaşacakları zorluklarla başa çıkmada destekleyici, özellikle yaşamın son döneminde sunulan bakım sürecinde empatik yaklaşım geliştirmelerini, hastaya saygı temelinde bakım sunmalarını ve kendi içsel güçlerini kullanmalarını kolaylaştıran önemli bir faktör olarak tanımlanmaktadır.⁷ Karadağ hemşirelik öğrencileri ile gerçekleştirdiği çalışmasında, ölmekte olan bireylere bakım sürecinde maneviyatın öğrencilerin duygusal dengelerini korumalarına ve empati geliştirmelerine olan katkısını vurgulamıştır ve manevi açıdan güçlü olan öğrencilerin, ölmekte olan bireylere bakım verirken daha yüksek bir motivasyon ve anlam duygusu hissettiklerini belirtmiştir.⁸

Ölmekte olan bireylere bakım verme süreci, hemşirelik öğrencileri için duygusal olarak zorlayıcı bir deneyimdir. Bu süreç, hem öğrencilerin ölümle ilgili algı ve tutumlarından hem de klinik uygulamalarda kazandıkları deneyimlerden etkilenir. Çünkü ölüme yönelik tutum aynı zamanda ölmekte olan bireye yönelik bakımı da şekillendirmektedir.⁹ Hemşirelik mesleği, bireylerin yaşam sonu dönemlerinde kaliteli ve saygılı bir bakım sunmayı içeren önemli etik sorumluluklar barındırır.¹⁰ Bu sorumluluk, hemşirelik öğrencileri için meslek yaşamlarının erken dönemlerinde önemli bir öğrenme ve deneyim alanıdır. Temel etik ilkelerden olan özerklik, adalet, yarar sağlama ve zarar vermeme, özellikle yaşamın son döneminde sunulan hemşirelik bakımında öğrenciler tarafından içselleştirebilmesi ancak etik duyarlılıkları, manevi yönelimleri ve psikolojik sağlık düzeyleri ile mümkündür. Örneğin, ölmekte olan bir bireyin kendi yaşam sonu tercihlerini kabul etmek, özerklik ilkesinin bir gereğidir. Hastaya gereksiz müdahalelerden kaçınmak ve onun acısını azaltmak, zarar vermeme ve yarar sağlama ilkeleriyle doğrudan ilişkilidir. Aynı zamanda her bireye eşit ve adil bakım sunma sorumluluğu da adalet ilkesinin hemşirelik pratiğine yansımasıdır.¹⁰ Bu nedenle hemşirelik eğitiminde ölümle ilgili eğitimin yer alması öğrencilerin, daha az kaygı yaşamasına ve bakımda daha profesyonel bir yaklaşım sergilemesine olanak sağladığı belirtilmiş olup bu kazanımın öğrencilerin maneviyatları ve ölüme yönelik tutumları ile dayanıklılıkları üzerinde etkili olduğu ifade edilmektedir.¹¹ Diğer yandan, öğrencilerin psikolojik sağlık ve maneviyat düzeyleri gibi bireysel özelliklerinin, ölmekte olan bireylere yönelik tutumlarını nasıl şekillendirdiğine dair yeterli veri bulunmamaktadır.¹² Bu çalışma ile

hemşirelik öğrencilerinin psikolojik sağlamlık ve maneviyat düzeyleri ile ölmekte olan bireylere bakım verme tutumları arasındaki ilişkinin belirlenmesi ve bu durumları etkileyen faktörlerin incelenmesi amaçlandı.

Çalışmada cevabı aranan araştırma soruları:

Hemşirelik öğrencilerinin;

1. Psikolojik sağlamlık düzeyleri nasıldır?
2. Maneviyat düzeyleri nasıldır?
3. Ölmekte olan bireye bakım vermeye yönelik tutumları nasıldır?
4. Psikolojik sağlamlık, maneviyat düzeyleri ve ölmekte olan bireye yönelik tutumlarıyla sosyodemografik bilgileri arasında anlamlı farklılık var mıdır?
5. Psikolojik sağlamlık, maneviyat düzeyleri ve ölmekte olan bireye yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Gereç ve Yöntem

Çalışmanın Modeli ve Amacı

Kesitsel tipte tasarlanmış bu çalışmanın amacı, hemşirelik öğrencilerinin psikolojik sağlamlık ve maneviyat düzeyleri ile ölmekte olan hastaya bakım verme tutumları arasındaki ilişkinin belirlenmesi ve bu durumları etkileyen faktörlerin incelenmesidir.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini Ege bölgesindeki bir üniversitenin hemşirelik bölümünde öğrenim gören 474 öğrenciden oluşmaktadır. Örneklemen belirlenmesinde evreni bilinen örneklem hesaplama yöntemine başvurulmuş olup en az 162 öğrencinin dahil edilmesi gerektiği hesaplandı. Çalışmaya gönüllü katılımı kabul eden ve dahil edilme kriterlerini karşılayan 205 öğrenci ile çalışma tamamlandı. Çalışmanın dahil edilme kriterleri; hemşirelik bölümünün ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıfında öğrenim görüyor olmak, 18 yaşından büyük olmak, çalışmaya katılmayı gönüllü olarak kabul etmek ve anket formlarını eksiksiz doldurmaktır. Dışlanma kriterleri ise, hemşirelik bölümü birinci sınıf öğrencisi olmak, 18 yaşından küçük olmak, çalışmaya katılmayı reddetmek, anket formlarını eksik doldurmaktır.

Veri Toplama ve Kullanılan Araçlar

Verilerin toplanabilmesi için öğrencilerin ders programlarında uygun olan derslerinde dersin sorumlu öğretim elemanı ile görüşülerek planlama yapıldı. Planlamanın yapıldığı gün sınıfa gidilerek öğrencilere çalışmanın amacı ve süreç hakkında detaylı bilgi verildi. Çalışmaya katılımı gönüllü esasına göre kabul eden öğrencilere anket/ölçek formları verildi ve doldurmaları istendi. Anket/ölçek formlarının öğrenciler tarafından doldurulması yaklaşık 20 dakika sürmüştür. Veri toplamada kullanılan araçlar;

Sosyodemografik Veri Formu: Öğrencilerin yaş, cinsiyet, sınıf düzeyi, medeni durum, lisans eğitiminde ölüm/ölmekte olan hasta bakımı ile ilgili eğitim alma, klinik uygulamada ölüm olgusuyla karşılaşma ve ölmekte olan hastaya bakım verme durumlarına ilişkin bilgi edinmeyi sağlayan literatür doğrultusunda araştırmacılar tarafından hazırlanan yedi soruluk bir formdur.^{8,13}

Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği (KPSÖ): Smith ve arkadaşlarının geliştirdiği beşli Likert tipinde altı maddeden oluşan ölçek Doğan tarafından Türkçeye uyarlanmıştır.^{14,15} Ölçekten alınan yüksek puanın değerlendirmesi psikolojik sağlamlığın yüksek olduğuna işaret eder. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı 0,83'dir. Bu çalışmada ise 0,80 olarak hesaplandı.

Maneviyat Ölçeği (MÖ): Şirin tarafından geliştirilen beşli likert tipinde 27 maddeden oluşan ve maneviyat düzeyini belirlemeye yarayan ölçektir (Şirin, 2018).¹⁶ Ölçekten alınacak puan 27-135 arasındadır. Ölçekten yüksek puan alınması, kişinin maneviyat düzeyinin yüksek olduğu şeklinde yorumlanır. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı 0,90'dır. Bu çalışmada 0,92 olarak hesaplandı.

Frommelt Ölmekte Olan Bireye Bakım Vermeye İlişkin Tutum Ölçeği (FATCOD): Frommelt'in geliştirdiği ve Çevik ve Kav tarafından uyarlanan tutum ölçeği; 30 madde beşli likert tipinde ve 30–150 arasında puan alınabilmektedir.^{17,18} Ölçekten yüksek puan alınması tutumun daha pozitif olduğunu belirtmektedir. Ölçeğin geçerlilik güvenirlik çalışmasında iç tutarlık katsayısı 0,73'dür. Bu çalışmada ise 0,53 olarak hesaplandı.

Etik

Çalışmada kullanılan ölçekler için geliştiren/uyarlayan sorumlu yazarlardan e-posta yolu ile izin istendi. Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi girişimsel olmayan araştırmalar etik kurul komitesinin onayının (Tarih:25/06/2024, Karar No:2024/08-23) ardından çalışmanın yapıldığı fakülteden uygulama izni alındı (E-21624597-900-144530). Çalışmada gönüllülük esas alınmış olup, çalışmanın amacı ve süreci açıklandıktan sonra gönüllü katılım sağlayan öğrencilerden onam alındı. Çalışmanın her aşamasında güncel Helsinki Deklarasyonu etik hususlarına riayet edildi.

Verilerin Analizi

Bu çalışmanın verilerinin analizleri SPSS 25.0 ile yapıldı. Verilerin normal dağılıma uygunlukları swekness-kurtosis değerleri baz alınarak belirlendi. Normal dağılım gösterdiği belirlenen veriler için; tanımlayıcı istatistikler sayı-yüzde, ortalama-standart sapma ve minimum-maksimum değerlerin hesaplanması ile açıklandı. Ölçeklerin iç tutarlık katsayıları için cronbach alpha değeri hesaplandı. Değişkenlerin ölçek puan karşılaştırmalarında ikili gruplar için bağımsız gruplar t testi, üç gruplu değişken için ise ANOVA kullanıldı. Çalışmada değişkenlerin arasındaki ilişkinin tespitinde Pearson korelasyon testinden yararlanıldı.

Bulgular

Yaş ortalamaları $20,56 \pm 1,30$ olan hemşirelik öğrencilerinin demografik verilerine bakıldığında, %72,7'sinin kadın olduğu, %46,8'inin ikinci sınıf olduğu, %98,0'ının bekâr olduğu, %68,3'ünün lisans eğitiminde ölüm/ölmekte olan hasta bakımı ile ilgili eğitim almadığı ve klinik uygulamada ölüm olgusuyla karşılaşmadığı, %76,6'sının ise klinik uygulamada ölmekte olan hastaya bakım vermediği belirlendi (**Tablo 1**).

Tablo 1. Öğrencilerin demografik bilgileri (n=205)

Değişken	Grup	N	%
Cinsiyet	Kadın	149	72,7
	Erkek	56	27,3
Sınıf düzeyi	İkinci sınıf	96	46,8
	Üçüncü sınıf	69	33,7
	Dördüncü sınıf	40	19,5
Medeni durum	Evli	4	2,0
	Bekâr	201	98,0
Lisans Eğitiminde Ölüm ve Ölmekte Olan Hasta Bakımı İle İlgili Eğitim Alma Durumu	Evet	65	31,7
	Hayır	140	68,3
Lisans Eğitimde Klinik Uygulamada Ölüm Olgusuyla Karşılaşma Durumu	Evet	65	31,7
	Hayır	140	68,3
Klinik Uygulamada Ölmekte Olan Hastaya Bakım Verme Durumu	Evet	48	23,4
	Hayır	157	76,6

Hemşirelik öğrencilerinin ölçeklere verdikleri cevaplara göre puan ortalamaları incelendiğinde, KPSÖ'den $18,02 \pm 4,10$ puan, MÖ'den $102,65 \pm 16,12$ puan ve FATCOD'dan $83,54 \pm 8,30$ puan aldıkları belirlendi (**Tablo 2**).

Tablo 2. Öğrencilerin ölçeklerden aldıkları puan ortalamaları (N=205)

Ölçekler	X±SS	Min-Max
KPSÖ	18,02±4,10	8,00-30,00
MÖ	102,65±16,12	59,00-141,00
FATCOD	83,54±8,30	61,00-112,00

Tablo 3'teki çalışmaya dâhil olan hemşirelik öğrencilerinin demografik değişkenleri ile ölçek puan karşılaştırmalarına bakıldığında, KPSÖ ile cinsiyet ($p<0,001$), lisans eğitimde klinik uygulamada ölüm olgusuyla karşılaşma durumu ($p<0,05$) ile ölmekte olan hastaya bakım verme durumu ($p<0,05$) arasında anlamlı farklılığın olduğu tespit edilirken sınıf düzeyi, medeni durum ve lisans eğitimi içerisinde ölüm/ölmekte olan hastanın bakımı ile ilgili eğitim alma durumu değişkenleri ile arasında anlamlı farklılık bulunmadı ($p>0,05$). Erkek öğrencilerin kadın öğrencilere kıyasla KPSÖ puan ortalamalarının daha yüksek olduğu belirlendi. Klinik uygulamada ölüm olgusu ile karşılaşanların karşılaşmayanlara göre, klinik uygulamada ölmekte olan hastaya bakım verenlerin vermeyenlere kıyasla KPSÖ puan ortalamalarının anlamlı olarak daha yüksek olduğu sonucuna ulaşıldı.

Öğrencilerin maneviyat düzeyleri ile medeni durumları ($p=0,05$) arasında anlamlı farklılık olduğu belirlenirken diğer değişkenlerde anlamlı farklılık olmadığı belirlendi ($p>0,05$). Bekâr olan katılımcıların MÖ puan ortalaması anlamlı olarak evli olan katılımcılardan daha yüksek olduğu bulundu. Katılımcıların sahip olduğu demografik değişkenler ile FATCOD puan ortalamaları arasında anlamlılık tespit edilmedi ($p>0,05$) (**Tablo 3**).

Tablo 3. Öğrencilerin sosyodemografik bilgilerine göre KPSÖ, MÖ ve FATCOD puanlarına ilişkin bulgular (n=205)

Değişken	Grup	KPSÖ	Test	MÖ	Test	FATCOD	Test
Cinsiyet	Kadın	17,35±3,82	-3,963/ 0,000*	102,89±14,62	0,296/0,768*	84,10±8,73	1,597/0,112*
	Erkek	19,82±4,33		102,03±19,71		82,03±6,87	
Sınıf düzeyi	İkinci sınıf	17,84±4,60	0,455/0,635**	101,00±15,99	2,785/0,064**	84,18±7,79	0,681/0,507**
	Üçüncü sınıf	17,97±3,99		101,89±15,21		83,28±8,39	
	Dördüncü sınıf	18,57±2,93		107,95±17,32		82,42±9,35	
Medeni durum	Evli	20,00±6,63	0,968/0,334*	87,34±11,34	-1,975/ 0,050*	80,75±4,19	-0,678/0,499*
	Bekar	17,99±4,06		102,97±16,07		83,59±8,36	
Lisans Eğitiminde Ölüm ve Ölmekte Olan Hasta Bakımı İle İlgili Eğitim Alma Durumu	Evet	18,40±3,60	0,880/0,380*	103,75±15,00	0,662/0,509*	82,50±7,52	-1,216/0,226*
	Hayır	17,85±4,32		102,15±16,64		84,02±8,62	
Klinik Uygulamada Ölüm Olgusuyla Karşılaşma Durumu	Evet	18,87±3,95	2,027/ 0,044*	102,03±16,86	-0,379/0,705*	82,89±8,49	-0,762/0,447*
	Hayır	17,63±4,13		102,95±15,82		83,84±8,23	
Klinik Uygulamada Ölmekte Olan Hastaya Bakım Verme Durumu	Evet	19,20±3,61	2,295/ 0,023*	102,56±17,64	-0,047/0,963*	82,56±10,08	-0,933/0,352*
	Hayır	17,66±4,19		102,68±15,69		83,84±7,69	

*t test, **One-Way ANOVA

Tablo 4. KPSÖ, MÖ, FATCOD ve yaş arasındaki ilişkiye yönelik korelasyon testi sonuçları

Ölçekler		1	2	3	4
(1) KPSÖ	r	1			
	p				
(2) MÖ	r	-,034	1		
	p	,632			
(3) FATCOD	r	-,051	-,110	1	
	p	,464	,117		
(4) Yaş	r	,033	,136	-,065	1
	p	,641	,052	,353	

r=Pearson Korelasyon Katsayısı

Hemşirelik öğrencilerinin psikolojik sağlık, maneviyat ve ölmekte olan bireye bakım vermeye ilişkin tutumları arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik yapılan korelasyon testi sonucunda, KPSÖ, MÖ ve FATCOD arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşıldı ($p>0,05$). Ayrıca, korelasyon sonucunda katılımcıların yaşları ile KPSÖ, MÖ ve FATCOD arasında istatistiksel anlamlı ilişkilerin olmadığı da belirlendi ($p>0,05$) (**Tablo 4**).

Tartışma

Hemşirelik öğrencilerinin psikolojik sağlık, maneviyat ve ölmekte olan bireye bakım vermeye ilişkin tutumları arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada, öğrencilerin psikolojik sağlık ve maneviyat düzeylerinin orta düzeyde, ölmekte olan bireye bakım vermeye ilişkin ise ortalama bir tutuma sahip oldukları görüldü. Hemşirelik öğrencilerinde psikolojik sağlamlığın incelendiği çalışmalar, mevcut çalışmanın bulgusu ile tutarlı olacak şekilde orta düzeyde olduğunu bildirmişlerdir.^{19,20} Arifoğlu ve Dağ Canatan ise psikolojik sağlık düzeyinin hemşirelik öğrencilerinde yüksek olduğunu bildirmiştir.²¹ Psikolojik sağlık karar verme becerisi ile doğrudan ilişkilidir.³ Psikolojik sağlık düzeyinin yüksek olması, öğrencilerin etik ikilemler karşısında daha dengeli kararlar alabilmesini ve zarar vermeme ilkesine uygun davranış geliştirmesini kolaylaştırabilir.²² Bu açıdan bakıldığında öğrencilerin psikolojik sağlamlıklarını güçlendirmeye yönelik desteklenmeleri gerektiği söylenebilir. Özveren ve arkadaşları mevcut çalışmanın sonuçları ile benzer olacak şekilde, hemşirelik öğrencilerinin maneviyat düzeylerini orta olarak bulmuşlardır.²³ Bununla birlikte, maneviyat düzeyinin hemşirelik öğrencilerinde yüksek ve düşük olduğunu bildiren çalışmalar da literatürde yer almaktadır.^{24,25} Maneviyat, bireyin yaşamın anlamı, amacı, acı, ölüm ve varoluşla ilgili kişisel farkındalık geliştirmesidir ve bu farkındalık etik değerlerin gelişmesine zemin hazırlayabilir. Çünkü maneviyatı güçlü olan bireyler kararlarında sadece kuralları değil, insan onurunu, şefkati ve hakkaniyeti de ön planda tutarlar.⁶ Literatürdeki hemşirelik öğrencilerinin maneviyat düzeylerine yönelik farklılıkların çalışmaların yapıldığı bölgeler ve öğrencilerin kültürel farklılıklarından dolayı kaynaklandığı düşünülebilir.

Mevcut çalışmada öğrencilerin FATCOD ortalamaları 83,54 (SS:8,30) puan ve tutumları %55,68 olarak hesaplandı. Bu durum öğrencilerin ölmekte olan bireye yönelik ortalama yani nötr tutum içerisinde olduklarını göstermektedir. Literatür incelendiğinde, bu çalışmanın sonuçları ile benzer şekilde Geleghamts ve arkadaşları çalışmalarında hemşirelik öğrencilerinde bu oranı %65,2 olacak şekilde nötr olarak bulmuşlardır.²⁶ Daha önce yapılmış bir çalışma ise hemşirelik öğrencilerinin ölmekte olan bireye yönelik bakım vermeye ilişkin tutumlarının olumlu olduğunu bildirmişlerdir.²⁷ Öte yandan, Aytur Özen ve Erdem hemşirelik öğrencileri ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında öğrencilerin FATCOD puan ortalamalarının düşük olduğunu ve negatif tutum içerisinde olduklarını bildirmiştir.²⁸ Kim ve Shin çalışmalarında ölümle ilgili sistematik eğitim almanın ölüme karşı tutuma yönelik bakış açısının olumlu yönde değişim göstermesini sağladığını belirtmişlerdir.^{4,29} Mevcut çalışmada nötr tutuma sahip olunmasının öğrencilerin çoğunluğunun (%68,3) bu konuda eğitim almamış olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Dolayısıyla, eğitim sürecinde

ölüm ve son dönem bakımıyla ilgili yapılandırılmış programların öğrencilerin tutumlarını olumlu yönde etkileyebileceğini göstermektedir. Olumlu tutumun benimsenmesi etik ilkelere dayalı bir bakım sorumluluğu geliştirebilmeyi, bu sayede yaşam sonu bakımında daha adil bir yaklaşım sergileyerek hastanın tercihlerini gözetebilme becerisinin uygulanabilmesine olanak sağlayacağı söylenebilir.²⁹

Psikolojik sağlık düzeylerinin cinsiyete göre farklılık gösterdiği, erkek öğrencilerin kadın öğrencilere kıyasla anlamlı olacak şekilde daha yüksek puan ortalamasına sahip olduğu mevcut çalışmanın sonuçları arasındadır. Bu bulgu, daha önce yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlarla örtüşmektedir.³⁰ Ayrıca, bir meta analiz çalışmasının sonuçlarına göre, cinsiyetin bireylerin psikolojik dayanıklılık düzeyi üzerinde anlamlı bir etki büyüklüğüne sahip olduğu ve bu etkinin erkekler lehine olduğu tespit edilmiştir.³¹ Cinsiyete bağlı bu farklılığın temelinde, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin etkili olabileceği ve psikolojik sağlamlığın toplumsal rollerle biçimlenebileceği şeklinde değerlendirilebilir.

Klinik uygulamada ölüm olgusu ile karşılaşan ve ölmekte olan bireye bakım vermiş olan hemşirelik öğrencilerinin psikolojik sağlık puanlarının anlamlı olarak daha yüksek olduğu belirlendi. Dayanıklılık, genellikle olumsuzlukları fırsata çevirme ve zorlayıcı durumlardan ders çıkarma yeteneğini tanımlamak için kullanılan bir terimdir.³² Ölüm ve ölme sürecinin, klinik uygulamada hemşirelik öğrencileri tarafından en stresli deneyimler olarak kabul edildiğini göstermektedir.⁴ Mevcut çalışmanın sonuçlarını destekler nitelikte Edo-Gual ve arkadaşları öğrenci hemşireler üzerinde yaptıkları bir çalışma sonucunda, ölüm ve ölümle ilişkili deneyim sahibi olmanın dayanıklılık geliştirmek için gerekli temel duygusal yeterliliklerden biri olduğunu ifade etmişlerdir.³³ Ayrıca bu durum, Arrogante ve arkadaşlarının çalışmasında dayanıklılığın gelişiminde teşvik edici bir unsur olarak da belirtilmiştir.³⁴ Dolayısıyla, klinik deneyimlerin öğrencilerin psikolojik dayanıklılığını artırmada dönüştürücü bir rol üstlendiği ifade edilebilir. Klinik deneyimler, yaşam sonu bakım sürecinde karar alırken hastanın tercihlerini göz önünde bulundurarak, etik bir sorumluluk olan özerkliğe saygı ilkesinin uygulanmasını sağlayabilir. Bu sayede etik farkındalığın güçlendirilebileceği ve hasta merkezli bakım anlayışının desteklenebileceği söylenebilir.

Hemşirelik öğrencilerinin, maneviyat düzeylerinin medeni durum değişkenine bağlı olarak farklılık gösterdiği ve bekâr öğrencilerin evli öğrencilere göre maneviyat düzeylerinin anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulundu. Benzer şekilde daha önce yapılan bir çalışmada da, medeni durum ile maneviyat arasında anlamlılığın olduğunu ve bunun bekâr olmaktan kaynaklandığı ifade edilmiştir.³⁵ Mevcut çalışmanın aksine, Çelik İnce ve Utaş Akhan çalışmalarında medeni durumun öğrenci hemşirelerin maneviyat düzeyleri üzerinde fark yaratmadığını bulmuşlardır.³⁶ Yine, evli ve bekâr bireyler ile yapılan bir çalışmada medeni durumun maneviyat düzeyini etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.³⁷ Bu farklılık, bireylerin yaşam durumlarının ve sosyal destek sistemlerinin manevi yönelimleri etkileyebileceğini göstermektedir.

Mevcut çalışmada hemşirelik öğrencilerinin psikolojik sağlık, maneviyat ve ölmekte olan bireye bakım vermeye ilişkin tutumları arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edildi. Daha önce yapılan çalışmalar mevcut çalışmanın bulguları ile tutarlı olacak şekilde psikolojik sağlık ve maneviyat arasında ilişki olmadığına dair kanıtlar sunmuşlardır.^{38,39} Bu çalışmanın sonuçlarının aksine, psikolojik sağlık ve maneviyat arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişkinin varlığını ortaya koyan çalışmalara da bulunmaktadır.⁴⁰ Maneviyatın psikolojik sağlık üzerinde önemli bir etkisinin olduğuna dair kanıtlar⁴¹ olmasına karşın mevcut çalışmada maneviyatın öğrenciler tarafından farklı algılanması ve mesleki deneyim eksikliği gibi nedenler maneviyat ve psikolojik sağlık arasında ilişki bulunmamış olmasına yol açmış olabilir. Bu durum, hemşirelik öğrencilerinin maneviyatın anlamlandırılması ve psikolojik sağlık konularında bilgilendirilme desteğine ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu sayede, öğrencilerin bakım sürecinde bireysel farklılıklara duyarlı yaklaşarak hem adalet ilkesini hem de özerklik hakkını gözetken etik tutumlar geliştirmesine katkı sağlayabilir.⁶

Daha önce yapılan çalışmalarda, ölüme yönelik tutum ve maneviyat arasında negatif yönde ilişkinin varlığından bahsedilmiştir. Ayrıca, bu ilişkinin meslekte geçirilen zamanın artması ile birlikte güçlendiği de belirtilmiştir.⁴² Mevcut çalışmanın sonuçları ile uyumlu olacak şekilde maneviyat ve ölüme yönelik tutum arasında ilişkinin olmadığına dair kanıtlar literatürde yer almaktadır.¹² Bu çalışmada ölmekte olan bireye yönelik tutum ve maneviyat arasında ilişki bulunmamasının nedeni olarak mesleki anlamda öğrencilerin henüz yeterli tecrübeye sahip olmamaları gösterilebilir. Ölmekte olan bireye yönelik tutum ve maneviyat arasındaki ilişkiyi doğrudan inceleyen çalışmaların sınırlı olmasından dolayı bu konuda daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır.

Ölmekte olan bireye bakım verme hemşirelik öğrencileri için zorlayıcı ve stres yaratan durumlar arasında yer almaktadır.³ Psikolojik sağlık ölmekte olan bireye yönelik bakımda hissedilebilecek kaygı ve çaresizliğin karşısında koruyucu rolde ve olumlu tutum geliştirmede etkili olabilir.⁴³ Hemşirelik öğrencilerinin, mesleki ortamlarında ve klinik eğitim süreçlerinde deneyimledikleri ölümler gibi stresli durumlarla başa çıkabilmeleri ve bunlara iyi uyum sağlayabilmeleri için yüksek düzeyde psikolojik sağlamlığa ihtiyaçları vardır.⁴ Yaşamla ölüm arasında pek çok etik ikilemi içerisinde barındıran hemşirelik mesleğinde psikolojik sağlık, kişinin kendi deneyimlerini olumlu bir şekilde kabul etme ve kendi kararlılığına göre hareket etme içsel gücü anlamına gelir ve bireylerin eğitim deneyimleriyle yakından ilişkilidir.⁴⁴ Song ve Yoo çalışmalarında, ölümle ilgili eğitim alanların daha yüksek düzeyde psikolojik iyilik hali yaşadıklarını ve ölüme karşı daha olumlu tutumlara sahip olduklarını desteklemektedir.⁴⁵ Başka bir deyişle, ölümle ilgili eğitim, hemşirelik öğrencilerinin ölümün gidişatını anlamalarına, bunu yaşamın bir parçası olarak kabul etmelerine ve davranışlarını bu yönde şekillendirmelerine yardımcı olur. Bu durumda, hemşirelik öğrencilerinin psikolojik iyilik hallerini iyileştirilmesinin ölüme karşı olumlu bir tutum oluşturmalarında etkili olabileceği savunulabilir. Dolayısıyla, hemşirelik öğrencilerinin psikolojik sağlamlığını artıracak müdahaleler, onların ölüm sürecine yönelik bakım rollerinde daha bilinçli ve hastaya yönelik olumlu tutumlar geliştirmelerini destekleyebilir. Mevcut çalışmada, hemşirelik öğrencilerin çoğunluğunun ölmekte olan bireyle karşılaşma ve bakım verme konusunda yeterli deneyime sahip olmaması psikolojik sağlık ile ölmekte olan bireye yönelik tutum arasında anlamlı bir ilişkinin varlığından bahsedemiyor olmasına neden olduğu düşünülebilir.

Sonuç ve Öneriler

Hemşirelik öğrencilerinin psikolojik sağlık, maneviyat ve ölmekte olan bireye bakım vermeye ilişkin tutumları arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada, öğrencilerin psikolojik sağlık ve maneviyat düzeylerinin orta düzeyde, ölmekte olan bireye bakım vermeye ilişkin tutum açısından ise ortalama yani nötr tutum sergiledikleri görüldü. Psikolojik sağlık düzeyi ile cinsiyet, klinik uygulamada ölüm olgusu ile karşılaşma ve ölmekte olan bireye bakım verme durumu arasında anlamlılığın olduğu belirlendi. Maneviyat düzeyi ile medeni durum arasında anlamlılık belirlenirken diğer değişkenler arasında anlamlı farklılık bulunmadı. Bu çalışmada incelenen hemşirelik öğrencilerinin sosyodemografik bilgileri ile FATCOD arasında anlamlı farklılık olmadığı belirlendi. Bu çalışmanın sonuçlarından hareketle, hemşirelik öğrencilerinin eğitim müfredatı maneviyatın anlamlandırılmasına yardımcı olacak derslerin eklenmesi, ölüm ve ölmekte olan bireye yönelik bakım konusunda eğitim, simülasyon ve uygulamaların artırılması, psikolojik sağlamlığın güçlendirilmesine yönelik müdahale çalışmalarının planlanması ve uygulanması gibi önerilerde bulunulabilir.

Sınırlılıklar

Bu çalışmanın sonuçları, kesitsel bir tasarım kullanılması nedeniyle sonuçların zaman içinde değişebilme olasılığı bu çalışmanın kısıtlılığıdır. Bu nedenle, değişkenleri değerlendirmek için boylamsal çalışmalar yapılması önerilmektedir. Ayrıca bu çalışmada incelenen değişkenler arasındaki ilişkinin daha büyük örneklemelerde test edilmesi ve daha başka demografik değişkenler ile karşılaştırılması önerilebilir.

Bilgi

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Onay

Bu araştırma için, Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurul Komitesi'nin onayı (Tarih:25/06/2024, Karar No:2024/08-23) alındı.

Araştırmacı Katkı Oranı Beyanı

Sercan Mansuroğlu: Fikir, tasarım, denetleme, veri toplama, analiz ve yorum, kaynak taraması, makale yazımı, eleştirel inceleme.

Hatice Akkaya: Veri toplama, analiz ve yorum, kaynak taraması, makale yazımı, eleştirel inceleme.

Kaynaklar

1. Özer Karadeniz K, Elmas S. Hemşirelikte Klinik Eğitim. Avrasya Sağlık Bilimleri Dergisi 2021;4(2):132-137. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/avrasyasbd/issue/62452/866778>
2. Masten AS, et al. Resilience in development and psychopathology: Multisystem perspectives. Annu Rev Clin Psychol 2021;17:521-549. doi:10.1146/annurev-clinpsy-081219-120307
3. Şahin G, Buzlu S. Sağlam öğrenci sağlam meslek: Hemşirelik öğrencilerinde psikolojik sağlamlığın önemi. Jaren 2019;5(3):233-240. doi:10.5222/jaren.2019.46220
4. Kim J. Nursing students' relationships among resilience, life satisfaction, psychological well-being, and attitude to death. Korean J Med Educ 2019;31(3):251. doi:10.3946/kjme.2019.135
5. Beauchamp T, Childress J. Principles of Biomedical Ethics: Marking Its Fortieth Anniversary. Am J Bioeth 2019;19(11):9-12. doi:10.1080/15265161.2019.1665402.
6. Balboni TA, et al. Spirituality in Serious Illness and Health. JAMA 2022;328(2):184-197. doi:10.1001/jama.2022.11086
7. Tüzer H, Kırca K, Özveren H. Investigation of Nursing Students' Attitudes Towards Death and Their Perceptions of Spirituality and Spiritual Care. J Relig Health 2020;59:2177-2190. doi:10.1007/s10943-020-01004-9
8. Karadağ E. Do Perceptions of spiritual care affect attitudes towards care for dying patients in a group of Turkish nursing students? J Relig Health 2019;59:1702-1712. doi:10.1007/s10943-019-00815-9
9. Wang Y, Jin X, Liu M. Nursing students' perceptions of a good death: A mixed method study. Nurse Educ Today 2024;142:106343. doi:10.1016/j.nedt.2024.106343
10. Karadağlı F. Profesyonel Hemşirelikte Etik. Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi 2017;6(3):197-200. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/duzcesbed/issue/31078/66727>
11. Karaca T, Ercan Sahin N. The Effect of Palliative Spiritual Care Education on Nursing Students' Perception of Spiritual Care and Attitudes towards Death in Turkey: A Quasi-Experimental Study. J Relig Health 2024. doi:10.1007/s10943-024-02196-0
12. Tüzer H, Kırca K, Özveren H. Investigation of Nursing Students' Attitudes Towards Death and Their Perceptions of Spirituality and Spiritual Care. J Relig Health 2020;59:2177-2190. doi:10.1007/s10943-020-01004-9
13. Uysal N, Ceylan E, Koç A. Hemşirelik bölümü öğrencilerinin ölmekte olan bireyin bakımına ilişkin tutumları. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi 2019;8(1):98-105. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumussagbil/issue/43947/450621>
14. Smith BW, et al. The brief resilience scale: Assessing the ability to bounce back. Int J Behav Med 2008;15:194-200. doi:10.1080/10705500802222972
15. Doğan T. Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. J Happiness Well-Being 2015;3(1):93-102. <https://jhwbjournal.com/makale/53>.
16. Şirin T. Maneviyat ölçeği'nin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. Electron Turk Stud 2018;13(18). doi:10.7827/TurkishStudies.13996
17. Frommelt K. Attitudes toward care of the terminally ill: an educational intervention. Am J Hosp Palliat Care 2003;20(1):13-22. doi:10.1177/104990910302000108
18. Çevik B, Kav S. Attitudes and experiences of nurses toward death and caring for dying patients in Turkey. Cancer Nurs 2013;36(6):58-65. doi:10.1097/NCC.0b013e318276924c
19. Demiray T, Uğur E, Karabacak Ü. Covid-19 Pandemi Sürecini Yaşayan Hemşirelik Öğrencilerinin Psikolojik Sağlık Durumları ve Üniversite Yaşamına Uyumlarının Değerlendirilmesi. YBH Dergisi 2024;5(2):37-55. doi:10.29228/Innursing.74456
20. Yener Özcan F, Ceylan B. Hemşirelik öğrencilerinin psikolojik sağlık düzeylerinin ve travma sonrası stres belirtilerinin incelenmesi. Curr Res Rev Psychol Psychiatry 2023;3(2):28-41. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/crrpp/issue/82436/1337707>.

21. Arifoğlu B, Dağ Canatan S. Hemşirelik öğrencilerinin psikolojik dayanıklılığı ile COVID-19 korkusu arasındaki ilişkinin incelenmesi: Tanımlayıcı çalışma. *Türkiye Klinikleri J Nurs Sci* 2024;16(2):562-568. doi:10.5336/nurses.2023-100208
22. Erkoç B, Lotfi S. Sosyal hizmet öğrencilerinin psikolojik sağlık düzeylerinin etik ikilem karşısında tutumlarına etkisinin tespit edilmesine yönelik bir araştırma. *J High Educ Sci* 2021;11(2):411-416. doi:10.5961/jhes.2021.460
23. Özveren H, Doğan Yılmaz E, Çelik Durmuş S. Examining the spirituality and spiritual care perceptions and moral sensitivity of nursing students. *Int Soc Mentality Res Think J* 2021;7(52):2837-2845. doi:10.31576/smryj.1151
24. Tiew LH, Creedy DK, Chan MF. Student nurses' perspectives of spirituality and spiritual care. *Nurse Educ Today* 2013;33(6):574-579. doi:10.1016/j.nedt.2012.06.007
25. Daghan S. Nursing students' perceptions of spirituality and spiritual care: An example of Turkey. *J Relig Health* 2018;57(1):420-430. doi:10.1007/s10943-017-0416-y
26. Gelegjamts D, et al. Undergraduate nursing students' palliative care knowledge and attitudes towards end-of-life care: A cross-sectional descriptive study. *Contemp Nurse* 2020;56(5-6):477-490. doi:10.1080/10376178.2021.1890165
27. Laporte P, et al. Factors affecting attitudes towards caring for terminally ill patients among nursing students in Switzerland: A cross-sectional study. *BMJ Open* 2020;10(9):e037553. doi:10.1136/bmjopen-2020-037553
28. Aytur Özen T, Erdem C. Intern nurses' experiences and attitudes toward the concept of death while providing care for cancer patients: A descriptive study. *Genel Tıp Derg* 2023;33(6):711-718. doi:10.54005/geneltip.1287997
29. Shin EJ. Influence of the death education program on meaning in life, death anxiety, and attitude toward nursing care of dying patients among nursing students. *J Orient Neuropsychiatry* 2011;22(3):65-74. <https://www.researchgate.net/publication/291225902>.
30. Taş S, Yıldız E. Üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi: Bir vakıf üniversitesi örneği. *Uluslararası Yönetim Araştırmaları ve Uygulamaları Dergisi* 2023;2(1):24-45. <https://www.journals.academicianstudies.com/jimra/article/view/196>
31. Koğar Yılmaz E, Gök A. A meta-analysis study on gender differences in psychological resilience levels. *Cyprus Turk J Psychiatry Psychol* 2021;3(2):132-143. doi:10.35365/ctjpp.21.2.15
32. Delgado C, et al. Nurses' resilience and the emotional labour of nursing work: An integrative review of empirical literature. *Int J Nurs Stud* 2017;70:71-88. doi:10.1016/j.ijnurstu.2017.02.008
33. Edo-Gual M, Monforte-Royo C, Tomás-Sábado J. Coping with suffering, dying, and death: Challenges for care in the 21st century. *Enferm Clin* 2015;25(1):42-43. doi:10.1016/j.enfcli.2014.10.002
34. Arrogante Ó, Pérez-García AM, Aparicio-Zaldívar EG. Bienestar psicológico en enfermería: Relaciones con resiliencia y afrontamiento. *Enferm Clin* 2015;25(2):73-80. doi:10.1016/j.enfcli.2014.12.009
35. Çelik AS, ve ark. Hemşirelerin maneviyat ve manevi bakımı algılama düzeyleri ve etkileyen bazı faktörlerin belirlenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi* 2014;1(3):1-12. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hunhemsire/issue/7857/103391>.
36. Çelik İnce S, Utaş Akhan L. Nursing students' perceptions about spirituality and spiritual care. *J Educ Res Nurs* 2016;13(3):202-208. doi:10.5222/HEAD.2016.202
37. Şirin T, Dursun N. Evli ve bekar bireylerde yaşamın anlamı ve maneviyat düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *EKEV Akademi Dergisi*. 2021;85:469-482. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosekev/issue/71584/1151935>
38. Yıldız Türker N. Yetişkinlerde dindarlık ve psikolojik sağlık ilişkisi üzerine bir araştırma [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. *Uludağ Üniversitesi*; 2018.
39. Beyazkılınç E. Yüksek din öğretimi öğrencilerinde Allah'a bağlanma ve psikolojik sağlık [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*; 2019.
40. Acar F, Han B. Covid-19 salgını döneminde liseli öğrencilerin psikolojik sağlık ve maneviyat düzeyleri arasındaki ilişki. *Siirt Eğitim Dergisi* 2022;2(2):92-114. doi:10.12691/sedder.2022.2.2.1209504
41. Reutter KK, Bigatti SM. Religiosity and spirituality as resiliency resources: Moderation, mediation, or moderated mediation? *Journal for the Scientific Study of Religion* 2014;53(1):56-72. doi:10.1111/jssr.12081
42. Kumar S, et al. Nursing students' perceived attitudes towards death: A cross-sectional survey. *Indian Journal of Forensic Medicine & Pathology* 2014;7(1):5-15.
43. Shin WY, Kim MG, Kim JH. Developing measures of resilience for Korean adolescents and testing cross, convergent, and discriminant validity. *Studies on Korean Youth* 2009;20(4):105-131.
44. Hart PL, Brannan JD, De Chesnay M. Resilience in nurses: An integrative review. *Journal of Nursing Management* 2014;22(6):720-734. doi:10.1111/j.1365-2834.2012.01485.x
45. Song YM, Yoo K. A study on effects of death education on death anxiety and life satisfaction, psychological well-being in older adults. *Journal of Welfare Aged* 2011;54:111-134.